

В.П. КОЛОМІЙЧУК

Мелітопольський державний педагогічний університет
вул. Леніна, 20, м. Мелітополь, Запорізька обл., 72312, Україна
vkolomyichuk@ukr.net

ЗНАХІДКА *CHRYSOPOGON GRYLLUS* (L.) TRIN. (POACEAE) В АЗОВО- СИВАСЬКОМУ НПП

Ключові слова: *Chrysopogon gryllus*, фіторізноманітність, флора, охорона

У липні 2008 р., досліджуючи біорізноманітність Азово-Сиваського національного природного парку у складі групи науковців МДПУ, на території коси Бірючий острів ми виявили нечисленну популяцію *Chrysopogon gryllus* (L.) Trin.

Азово-Сиваський національний природний парк (АСНПП) створено у 1993 р. Він розташований на крайньому півдні України, у Херсонській обл. [5, 6], і складається з двох частин: Сиваської (частина о-ва Куюк-Тук — 255 га, Генічеський р-н; частина о-ва Чурюк з прилеглими дрібними островами — 934 га і о-в Мартинячий — 7 га, Новотроїцький р-н; частина затоки Сиваш — 37785 га) і Бірючанської (коса Бірючий острів — 7273 га, Генічеський р-н; акваторія Азовського моря навколо о-ва Бірючого — 5282 га). Загальна площа парку — 52154 га. Острови Сиваської ділянки — це частини материка, «відрізані» водами Сиваша. Ґрунти каштанові, лучно-каштанові, тут сформувалися осередки справжніх та опустелених степів. На солончаках здебільшого легкосуглинистого складу з різним рівнем мінералізації переважає галофітна, рідше — засолено-лучна рослинність. Загалом на цій ділянці виділено 128 рослинних асоціацій [7].

Півострів (коса) Бірючий острів намивного походження, з'єднаний з материком косою Федотова. З південного боку омивається Азовським морем, з півночі — водами Утлюцького лиману. Ґрунти Бірючанської ділянки — переважно лучні та дернові, рідше — солончакові і лучно-болотні. У рослинному покриві виділяють літоральні, піщано-степові, засолено-лучні, солончакові, прибережно-водні угруповання, а також штучні лісонасадження. Тут налічують 188 рослинних асоціацій, складених на домінантній основі, або 24 асоціації з 8 класів за флористичною класифікацією [7].

За нашими інвентаризаційними даними флора судинних рослин парку на 01.08.2008 р. становила 716 видів з 325 родів та 81 родини, причому 45 видів рослин є інтродукованими.

За даними Д.В. Дубини флора коси Бірючий острів налічує 449 видів судинних рослин з 212 родів і 60 родин [1].

Флористичні знахідки є досить прогнозованими для постійного моніторингового дослідження флори в об'єктах ПЗФ і не тільки. Цю закономірність підтверджують виявлені нами на території АСНПП у 2006—2008 рр. місцезростання трьох нових видів: рястки меланхолійної (*Ornithogalum melancholicum* Klokov ex A. Krasnova), пізноцвіту анкарського (*Colchicum ancycrense* B.L. Burt) і золотобородника цикадового (*Chrysopogon gryllus*), відсутні як у конспекті флори парку, так і у праці Д.В. Дубини, а знахідки популяції шафрану кримського (*Crocus tauricus* (Trautv.) Puring) були підтверджені [6].

Рід *Chrysopogon* Trin. об'єднує близько 18 видів переважно тропічної і субтропічної зон Старого Світу і Австралії. В Україні він представлений одним видом середземноморського походження — *C. gryllus* [9, 10].

Золотобородник цикадовий — багаторічна трав'яна дернинна рослина заввишки 50—150 см. Має багато неплідних пагонів, уздовж згорнуті плоскі листки, волотеподібне суцвіття, гілочки якого довгі, тонкі, зібрані кільцями. Колоски одноквіткові, зібрані по три на кінцях гілочок суцвіття; в основі кожної групи — пучок прямих золотистих волосків. Середній колосок сидячий, двостатевий, бічні — на ніжках, чоловічі. Цвіте у травні—серпні. Розмножується насінням [9, 10].

Мезоксерофіт, росте на піщаних, іноді засолено-піщаних ґрунтах. Рідше трапляється на вапнякових схилах, серед чагарників. Представник гало-псамофільного флористичного комплексу причорноморського піщаного степу (союз *Festucion beckeri* Vicherek 1972).

Ареал виду займає південний схід Європи, Кавказ, Середземномор'я, Малу Азію, Іран [9, 10]. М.В. Клоков вважає його євразійським реліктовим субтропічним видом саваноїдного періоду становлення піщаного степу [4].

Аналізуючи екотопи нового для флори АСНПП виду, погоджуємося з думкою [3] про те, що морські узбережжя (літоралі) стародавніх водних басейнів аридних країн були основними центрами формування галофільної рослинності. Роль літоралей є визначальною, оскільки починаючи зі спаду вод Тетіса наприкінці палеогену, коли звільнялись значні території і виникали специфічні умови для розвитку рослинності, посилювалася аридизація, солончаки та піщані пустелі формувалися за рахунок літоралей. У неогені літоралі набувають великого значення як території, де виникають нові середземноморські елементи родового та видового рівнів, філогенетично не пов'язані з лісовими флорами.

Абсолютна більшість субендемичних видів флори Приазовського регіону сформувалася в умовах відкритих місцезнаходжень на основі стародавніх літоральних (*Achillea birjuczensis* Klokov, *Cerastium syvaschicum* Kleorow, *Papaver maeoticum* Klokov, *Chrysopogon gryllus*), степових та пустельно-степових (*Allium pervestitum* Klokov, *Dianthus guttatus* Bieb.), галофітних (*Puccinellia syvaschica* Bilyk, *Limonium tschurjukiense* (Klokov) Lavrenko ex Klokov) комплексів. Найімовірніше, до формування Сиваша як водойми, що завершилося близько 1000 років тому, у Північному Приазов'ї (в районі сучасного Молочного та Утлюцького лиманів) пролягав один з рукавів Пра-Дніпра, по піщаних аренах якого трап-

лявся *C. gryllus*. Інша версія поширення пов'язана з наявністю у Понтичному басейні палеогену великих кіс типу Тендри, які досягали Азовського узбережжя через територію сучасного Присивашшя. Крім того, не відкидаємо версію потрапляння цього виду на косу Бірючий острів разом із завезеними з острова Джарилгач у 2007 р. муфлонами (*Ovis musimon* Pall.).

Для території України *C. gryllus* є рідкісним, занесений до Червоної книги України [2]. Трапляється переважно на півдні, донедавна відзначався лише у кількох місцях: гирло р. Дунай (Дунайський біосферний заповідник, Одеська обл.), Ягорлицький півострів (Чорноморський біосферний заповідник, Херсонська обл.), острів Джарилгач (Херсонська обл., Скадовський р-н) та Бердянська коса (Запорізька обл., м. Бердянськ) [8, 10]. Лише на о-ві Джарилгач досягає ролі домінанта, в інших екотопах є асектатором. Також відомий із Західного Лісостепу (околиці м. Могилів-Подільський Вінницької обл.) [2]. У Національному гербарії Інституту ботаніки НАНУ є збори Ф.Я. Левіної та Н.О. Десятової-Шостенко з о-ва Джарилгач (1926—1929 рр.), пізніше його збирали Ф.О. Гринь на Кінбурнській косі (1949 р.) та М.Ф. Бойко — на о-ві Джарилгач (1981 р.).

На о-ві Бірючому *C. gryllus* ми знаходили у межах лісового масиву урочища Садки (450—500 м від моря), сформованого *Elaeagnus angustifolia* L., *Fraxinus excelsior* L. та *Populus nigra* L. Популяції нечисленні, належать до асоціації *Festuca orientalis*—*Cynodon dactylon*, яка займає мікродепресії піщаного степу (травостій чітко диференційований на два яруси, ЗПП асоціації — 60—70 %). У першому ярусі (80—120 см), крім домінанта *Festuca orientalis* (15—20 %), траплялись *Calamagrostis epigeios* (L.) Roth (5—10 %), *Scirpoides holoschoenus* (L.) Sojak (3—5 %), *Elytrigia repens* (L.) Nevski (1—3 %) та поодинокі — *C. gryllus*. У другому, основному ярусі (висота — 20—30 см), крім *Cynodon dactylon* (L.) Pers. (30—40 %), зрідка відзначалися *Cerastium syvaschicum* Klokov (1 %), *Pleconax subconica* (Friv.) Sourkova (<1 %).

Характер біотопів виявленого нами місцезнаходження та подібні умови екотопів цього виду в інших регіонах Півдня України дають нам можливість вважати його реліктовим з певною експансією. Необхідними є подальший моніторинг стану *C. gryllus* в описаних місцях його поширення в Азово-Сиваському НПП та експериментальні дослідження щодо його відтворення і збереження.

Гербарні збори ми передали до Національного гербарію Інституту ботаніки НАНУ. Дублетні зразки зберігаються у науковому гербарії кафедри ботаніки Мелітопольського державного педагогічного університету.

1. Дубина Д.В. Флора коси «Бірючий острів» (Херсонська область) // Ю.Д. Клеопов та сучасна ботанічна наука. Мат-ли читань, присвяч. 100-річчю з дня народження Ю.Д. Клеопова (Київ, 10—13 листопада 2002 р.). — К.: Фітосоціоцентр, 2002. — С. 191—199.
2. Заверуха Б.В. Золотобородник цикадовий (*Chrysopogon gryllus* (L.) Trin.) // Червона книга України. Рослинний світ. — К.: УЕ, 1996. — С. 415.

3. *Ильин М.М.* Флора литоралей и пустынь в их взаимосвязи // Совет. ботаника. — 1947. — № 5. — С. 249—267.
4. *Клоков М.В.* Псаммофильные флористические комплексы на территории УССР (опыт анализа псаммофитона) // Нов. системат. высш. и низш. раст. — Киев: Наук. думка, 1980. — С. 90—150.
5. *Коломийчук В.П.* Азово-Сиваський національний природний парк // Фіторизноманіття національних природних парків України / За заг. ред. Т.Л. Андрієнко та В.А. Онищенко. — К.: Наук. світ, 2003. — С. 19—28.
6. *Коломийчук В.П.* Флористичні знахідки на території Азово-Сиваського НПП // Екол. і ноосферол. — 2008. — **19**, № 1—2. — С. 163—165.
7. *Проект організації території Азово-Сиваського національного природного парку, охорони, відтворення та рекреаційного використання його природних комплексів Херсонської області.* Пояснювальна записка. — Ірпінь, 1995. — Т. 1, кн. 1. — 257 с.
8. *Тарасов В.В.* Флора Дніпропетровської та Запорізької областей. Судинні рослини. — Дніпропетровськ: Вид-во ДНУ, 2005. — 276 с.
9. *Флора европейской части СССР.* — Л.: Наука, 1974. — Т. 1. — С. 364—365.
10. *Флора УРСР.* — К.: Вид-во АН УРСР, 1940. — Т. 2. — С. 86—88.

Рекомендує до друку
С.Л. Мосякін

Надійшла 13.10.2008

В.П. Коломийчук

Мелитопольский государственный педагогический университет

**НАХОДКА *CHRYSOPOGON GRYLLUS* (L.) TRIN. (POACEAE)
В АЗОВО-СИВАШСКОМ НПП**

Охарактеризовано фиторазнообразие Азово-Сивашского национального природного парка. Приводится местонахождение нового редкого вида флоры парка золотобородника цикадового (*Chrysopogon gryllus* (L.) Trin.).

Ключевые слова: *Chrysopogon gryllus*, фиторазнообразие, флора, охрана.

V.P. Kolomyichuk

Melitopol State Pedagogical University

***CHRYSOPOGON GRYLLUS* (L.) TRIN. (POACEAE), A NEW PLANT
SPECIES FOR AZOV-SIVASH NATIONAL NATURE PARK**

Plant diversity patterns of Azov-Sivash National Nature Park is characterized. The plots of *Chrysopogon gryllus* (L.) Trin., a new rare species for the park area, is presented.

Key words: *Chrysopogon gryllus*, diversity of plants, flora, protection.